

Стаття опублікована

Міхно О.П. Педагогічна і просвітницька діяльність Пантелеймона Куліша. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 4. С. 59-60

Педагогічна та просвітницька діяльність Пантелеймона Куліша Pedagogical and educational activities of Panteleimon Kulish

Анотація. Висвітлено педагогічну діяльність Пантелеймона Куліша як викладача Луцького повітового дворянського училища, Києво-Печерського, Києво-Подільського повітових училищ, викладача університету і старшого вчителя гімназії у Петербурзі. Систематизовано просвітницьку діяльність письменника: створення першого українського фонетичного правопису, видання «Граматки» (1857) та книжок для народу під спільною назвою «Сільська бібліотека», Це переклади світової класики та Біблії українською мовою.

Ключові слова. Пантелеймон куліш, педагогічна діяльність, просвітницька діяльність, перекладацька і видавнича діяльність.

Abstract. The article highlights the pedagogical activity of Panteleimon Kulish as a teacher of the Lutsk regional school of the nobility, Kiev-Pechersk, Kiev-Podolsk schools, a university teacher and a senior teacher at the gymnasium in St. Petersburg. The writer's educational activities are systematized: the creation of the first Ukrainian phonetic spelling, the edition of "Gramatka" (1857) and books for the people called "Rural Library", these translations of the world classics and the Bible in Ukrainian.

Keywords. Panteleimon Kulish, pedagogical activity, educational activity, translation and publishing activities.

Талант і мудрість визначного українського письменника, культурного діяча Пантелеймона Куліша виявилися в багатьох сферах української культури. Цей високоосвічений і високодуховний енциклопедист зробив унікальний внесок у розвиток української прози, поезії, драматургії, художнього перекладу, літературознавства, мовознавства, наукової й літературної мови, педагогіки, політико-філософської думки, публіцистики.

Спробуємо висвітлити педагогічну і просвітницьку діяльність П. Куліша, невтомна творча праця якого була спрямована на збагачення культури і освіти народу, піднесення його свідомості та національної гідності.

Восени 1839 р. П. Куліш став студентом-слухачем історико-філологічного факультету Київського університету ім. Св. Володимира, а роком пізніше його зарахували повноправним студентом на юридичний факультет. Після відрахування зі складу студентів через відсутність паперів про дворянське походження, завдяки клопотанням професора М. Максимовича та протекції помічника попечителя Київського учбового округу М. Юзефовича, П.Кулішу було надано місце вчителя у Луцькому повітовому дворянському училищі на Волині, де він із 28 січня до серпня 1841 р. викладав російську мову.

З початку офіційної педагогічної діяльності у П. Куліша сформувалися погляди на організацію навчально-виховного процесу. Молодий вчитель особливу увагу звертав на дисципліну під час навчання як важливу передумову пізнавальної діяльності учнів, а також як на вагомий чинник їхньої організованості, уважності, сконцентрованості на уроці. У листі до М. Максимовича 25 березня 1841 р. він зазначає: «...Я перед учнями зумів повести себе так, що без усяких покарань заставив їх підкорятися мені безумовно: уроки вивчають зразково, а в класі під час моєї лекції так тихо, як в університетській аудиторії, чого інші вчителі не можуть добитися ніякими суворостями» [2].

Із серпня 1841 р. П.Куліш працював у Києво-Печерському повітовому училищі. У рукописному «Журнале для расписки учителей III класса ... на 1841 год» всі вчителі повинні були записувати, коли яку лекцію давали та що було упродовж лекції зроблено. Перший свій запис на новому місці роботи педагог зробив 23 жовтня 1841 року.

Проаналізувавши записи П. Куліша, М. Стороженко дійшов висновку, що педагог на уроках російської мови користувався «двома методами – лабораторним та лекційно-репетиційним. Він декілька лекцій підряд роз'яснював своїм учням правила, розроблював їх з учнями в класі на зразках, а потому робив репетиції. Учні повинні були на репетиціях згадувати все те, що він був їм роз'яснював...» [6, 112].

З 23 грудня 1841 р. П. Куліша переведено до Києво-Подільського повітового училища. Тут він викладав російську мову і словесність. Під час служби в училищі

педагог посилено вивчав історію України, цікавився етнографічною спадщиною українського народу, а в серпні 1845 р. його призначено в Рівненську гімназію на посаду старшого вчителя історії.

Переїхавши восени 1845 року до тодішнього центру високої культури і письменства – Петербурга, П. Куліш за сприяння ректора Петербурзького університету П.Плетньова обійняв відразу дві посади – викладача університету (три лекції на тиждень) і старшого вчителя гімназії (13 півторагодинних уроків) [4, 40].

Зарекомендувавши себе як відповідальну, широко освічену і працювиту особистість, він отримав прихильність широкого кола столичних науковців і не тільки. 25 травня 1846 р. на засіданні Відділення російської мови і словесності Академії наук обговорювалося питання про необхідність мати в числі своїх дійсних членів ученого-славіста, у зв'язку з чим П. Плетньов звернув увагу Відділення на викладача російської мови для студентів-іногородців П. Куліша. Академія наук ухвалила надати П. Кулішеві відрядження до слов'янських земель, а саме: до Пруссії, Саксонії і Австрії на два з половиною роки державним коштом [4, 48-49].

22 жовтня П. Куліша звільнено із займаних посад, а 29 листопада він отримав документ на виїзд (закордонний паспорт) [4, 50]. Ніби все складалося успішно, все віщувало перспективу наукової і педагогічної кар'єри, проте не встиг П. Куліш прибути до Варшави, як його було заарештовано у справі Кирило-Мефодіївського товариства – було запідозрено як активіста цього антикріпосницького й антиімперського гуртка, членами якого були Т. Шевченко, М. Костомаров, В. Білозерський та ін. [4, 48-49]. Відтак він був відправлений до Петербургу для проведення слідства, по закінченні якого П. Куліш відбув майже трьохрічне заслання у м. Тулі із заборonoю друкуватися і мати службу в міністерстві народної освіти.

Внаслідок таких подій педагогічна кар'єра молодого вченого була приречена, але попри все це питання освіти перебували у центрі його уваги протягом усього життя.

Дбаючи про розвиток української мови й освіти народу, П.Куліш створив перший український фонетичний правопис, який справедливо названо його ім'ям – «кулішівка». Враховуючи особливості української мови, П.Куліш вводить позначки **и, е, і, ' (апостроф)** для розкриття її краси і своєрідності. У правописі П. Куліша знайшли відображення й прадавні українські літери «є» та «ї», які використовувалися ще в грамотах Богдана Хмельницького. «Кулішівка» стала основою пізнішого українського правопису в Наддніпрянській Україні кінця ХІХ – поч. ХХ ст.

Вболіваючи за освіту і виховання українських дітей, їхню духовність, П.Куліш видає для них «ГраMATку» – український буквар і читанку (Петербург, 1857 р.). У передмові до неї він пише: «Найперше діло в отця-матері..., щоб дитину своєю рідною мовою доводити, щоб дитина, вчившись письменства, од своїх людей не одвикала і на добро своїй громаді до розуму доходила: з тих-бо письменних мало добра буває, що чужоземцями через науку робляться, і до свого рідного люду слова промовити по-своєму не вміють» [3, 3]. Письменник добре розумів, яку велику вагу матимуть знання для дитини, щоб вона, нарешті, відчула себе особистістю в дорослому віці. Тому дуже прискіпливо добирав він до підручника змістовні твори, серед яких і оповідання про славне минуле українського народу, і відомості про видатних історичних осіб, і уривки з пам'яток культури та фольклору. В кінці підручника, у «Слові до письменних», митець закликає шанувати рідне слово, бо, на його думку, «хто його зневажає і забуває, той самохіть виганяє себе з рідної сім'ї української...» [3, 135].

Повноцінна освіта, як вважав письменник, неможлива без знань про минуле народу. П.Куліша вразила багатюща історія України, коли він вивчав літописи та думи. Історія, на його думку, підняла б самосвідомість і гордість народу у власних очах. Тому письменник вирішив відкрити правду своєму народу на його героїчне минуле, що спричинило написання історичного роману «Чорна рада». Важливим моментом на той час було те, що, крім російської, роман вийшов і українською мовою. Цей твір був першою історією про український народ рідною мовою. Роман був написаний настільки жваво, цікаво, що читався на одному подиху.

Романтичний настрій зробив його доступним для широких верств населення, що було дуже важливо. На думку П.Куліша, цей роман спонукав українців зрозуміти та глибше пізнати історію держави Україна.

Постійно дбаючи про поширення знань серед простого народу, П.Куліш знаходив для цього все нові шляхи. Так, разом з Т.Шевченком і В.Білозерським він організовує у Санкт-Петербурзі у власній друкарні журнал «Основа». На сторінках цього видання друкувались науково-популярні історичні розвідки П.Куліша: «Історія України од найдавніших часів», «Хмельниччина», «Виговщина» та інші. Саме цією своєю подвижницькою роботою письменник доводив, що історичну науку теж можна викладати рідною мовою. За два роки було видано 22 товсті книжки.

Дбаючи про доступність освіти, виховання духовних загальнолюдських цінностей, просвітителі розпочинає видання книжок для народу, так званих «метеликів» під спільною назвою «Сільська бібліотека». Це були дешеві книжечки для народного читання українською мовою. Основною метою їх випуску було бажання дійти своїм словом до найширших народних мас, оскільки рідне слово письменник вважав найбільшим скарбом народу. За час функціонування друкарні вийшли у світ 39 видань цієї серії, де були видрукувані твори П. Куліша та сучасних йому українських авторів (Т.Шевченка, Марка Вовчка, О. Стороженка, Г. Барвінок, Г. Квітки-Основ'яненка та ін.).

Великим здобутком П.Куліша було поширення освіти в Україні та залучення її до передової світової культури. Значну частину свого життя він присвятив перекладам класиків світової літератури на українську мову.

1882 р. у Львові з'явилися Кулішеві переклади драматичних творів Шекспіра у книзі «Шекспірові твори. Із мови британської українською поперекладав Куліш». Високо оцінюючи переклади П.Куліша драматургії Шекспіра, Іван Франко написав: «Він узявся перекладати Шекспіра не для проби, а певний свого пановання над рідною мовою... і дав нам переклад, з яким можемо без сорому показатися в концерті перекладів великого британця...» [5, 152].

1897 р. в Женеві вийшла збірка переспівів чужоземних співів П. Куліша «Позичена кобза» з присвятою П. Плетньову, який відіграв велику роль у житті й долі письменника.

У П.Куліша було велике бажання донести до найширших мас українське слово, тому він і спрямовує свої останні зусилля на переклад Біблії українською мовою. Але він так і не завершив своєї справи. Разом з І.Пулюєм видрукував переклади чотирьох Євангелій у Відні 1871 р., решту закінчив І.Нечуй-Левицький, який також добре розумів значення Святого Письма для культурного розвитку народу, для збереження зв'язків України з людством. За підтримки Британського біблійного товариства повний переклад Святого Письма вийшов у Відні 1903 р.

П. Куліш, за словами М. Грушевського, був проповідником єднання України зі Вселюдством на ґрунті культури. Світова культура була для нього найвищим добром, провідною ідеєю й мірою вартостей своїх і чужих явищ українського життя в минулому й сучасному та всяких міжнаціональних відносин. [1, 151].

Пантелеймон Куліш все своє життя і діяльність присвятив збереженню самобутності українського народу та його духовних надбань. Питання розвитку української культури були інтегровані у Кулішеву систему поглядів, уявлень, переконань, для якої завжди визначальною була ідея незнищенності української нації і в якій до останніх днів його життя не вичерпувались аргументи, що стверджували перспективи у розвитку її духовності, освіти, письменства.

Література:

1. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні / М.Грушевський. – К.: Освіта, 1992. – 271 с.
2. Кравченко О. Педагогічна робота Пантелеймона Куліша / О. Кравченко // Вісник Черкаського університету. Випуск 129. Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. С. 4551.
3. Куліш П. Граматка / П.Куліш. – СПб, 1857. – 149 с.
4. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: У 2 т. – К.: Український письменник, 2007. – Т. 1. – Життя Пантелеймона Куліша: Наукова біографія. – Вип. 11. – 463 с.
5. Охріменко О. На орбіті світового письменства /О. Охріменко // Вітчизна.– 1989.– № 8. С. 150-152.
6. Стороженко М. До біографії Куліша / М.Стороженко // Записки Історично-Філологічного Відділу ВУАН. – 1923. – Кн. 2/3. – С. 111-115.

7. Шенрок В. П. А. Кулиш (Биографический очерк) / В. Шенрок // Киевская старина. – 1901. – № 3. – С. 461-492.